

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра загальноправових дисциплін

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Розслідування злочинів у сфері службової діяльності»

студента 2 курсу, 7 м групи
спеціальності 081, «Право»
спеціалізації «Правове забезпечення
безпеки підприємницької діяльності»

Середенко Богдан
Сергійович

Науковий керівник
Кандидат юридичних наук,
доцент

Бризгалов Ігор
Володимирович

Гарант освітньої програми
кандидат юридичних наук,
професор

Крегул Юрій
Іванович

Київ 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1 Типове поняття складу службового злочину в теорії кримінального права... 7	
1.2 Система службових злочинів та аналіз складів злочинів.....	9
РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	25
2.1 Ознака корупційності у сфері службової діяльності як основний параметр їх кримінологічної характеристики.....	23
2.2 Кримінологічні аспекти службових злочинів та питання їх запобігання.....	29
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ.....	39
3.1 Кримінально-процесуальне законодавче регулювання проваджень з розслідування службових злочинів.....	39
3.2 Криміналістичні аспекти розслідування службових злочинів	47
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60

ВСТУП

Актуальність теми пов'язана з прагненням держави проводити ефективну та системну боротьбу зі злочинністю у сфері службової діяльності, яка має поширений, однак латентний характер в Україні. Вчинення злочинів особами, які уповноважені здійснювати службові функції, представляти державу у суспільстві підривають авторитет влади і мають високу суспільну небезпеку. Більш чітке та зрозуміле теоретичне і законодавче визначення службової злочинності надасть змогу чітко окреслити «сферу» діяльності держави й у подальшому впливати й змінювати ситуацію в ній.

Окрім цього, актуальність обраної теми дослідження посилюється зв'язком службових злочинів з явищем корупції. Корупція, як системне негативне соціальне явище, не існує ізольовано від інших соціальних явищ, а органічно взаємопов'язана з ними. Корупція – це явище, яке постійно розвивається. Цей розвиток обумовлений розвитком суспільства і процесами, які відбуваються у самому явищі. Корупція як соціальне явище змінюється разом із суспільством. При цьому її сутність залишається незмінною, змінюються лише види корупційних діянь та форми їх вияву. Окрім цього, корупція як соціальне явище пов'язане з іншими негативними, у тому числі криміногенними процесами. Насамперед це стосується зв'язку корупції з організованою злочинністю та тіньовою економікою. Корупція, спотворюючи суспільні відносини, порушує нормальний порядок речей у суспільстві, починаючи із порушення службового обов'язку, і тягне за собою порушення інших суспільних відносин.

На сьогодні залишаються проблемними питання щодо розуміння суспільно-небезпечних наслідків службової злочинності. Держава та суспільство дуже потребують ефективних шляхів розслідування й протидії службовій злочинності, що має латентний характер і так поширена в Україні.

Службова злочинність стала предметом уваги таких дослідників і вчених як: Г. Анісімов, В. Батичко, С. Братель, Р. Вереша, Ю. Гродецький, О. Дудоров,

М. Коржанський, В. Мартиновський, М. Мельник, О. Пчеліна, І. Ревак, О. Ромців, А. Савченко, В. Топчій, В. Тютюгін, М.-М. Яциніна та інших.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються у зв'язку з вчиненням злочинів у сфері службової діяльності.

Предмет дослідження – правова база та законодавчо регламентована процедура розслідування злочинів у сфері службової діяльності.

Метою нашого дослідження стало з'ясування сутності, системи та кримінологічних особливостей злочинів у сфері службової діяльності, надання характеристики кримінально-процесуальних та криміналістичних особливостей розслідування даної категорії злочинів.

Відповідно до вказаної мети автор сформулював наступні **завдання дослідження**:

- 1) з'ясувати типове поняття складу службового злочину в теорії кримінального права;
- 2) окреслити систему службових злочинів та провести аналіз окремих складів злочинів;
- 3) провести аналіз корупційності злочинів у сфері службової діяльності як основного параметра їх кримінологічної характеристики;
- 4) надати характеристику кримінологічних аспектів службових злочинів та визначити способи їх попередження;
- 5) провести аналіз кримінально-процесуального законодавчого регулювання проваджень з розслідування службових злочинів;
- 6) визначити криміналістичні аспекти розслідування службових злочинів.

Методологія дослідження. Задля повного висвітлення запропонованих у плані роботи питань автор використовував наступні методи дослідження: аналізу та синтезу, узагальнення, структурно-системний, формально-правовий, порівняльний, формально-логічний та інші.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що вміщують п'ять параграфів, висновків та списку використаних джерел (всього 72 найменувань).

РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Типове поняття складу службового злочину в теорії кримінального права

Проблема складу злочину має давню і велику історію. Відомо, що термін «склад злочину» (*corpus delicti*) увів у процесуальний обіг ще у другій половині XVI ст. знаний італійський криміналіст Проспер Фаринацій. За твердженням І.Я. Фойницького, *corpus delicti* у старому процесуальному розумінні означав зовнішній предмет, на який була спрямована злочинна діяльність: труп, нанесені рани потерпілому, згорілий будинок, підроблений документ, викрадене майно, інші предмети і сліди, що свідчили про вчинений злочин, – *constatare de delicto* (констатація наявності злочину). У подальшому поняття «*corpus delicti*» почали трактувати більш широко і розуміти під ним не лише сукупність слідів злочину, а й усю зовнішню сторону останнього. У німецькій юридичній літературі цьому терміну (*corpus delicti*) відповідав термін «*thatbestand*», якому протиставляли, у свою чергу, термін «*thäterschaft*», що позначав внутрішню сторону злочину, або ж внутрішню винність. Але пізніше, у середині XIX ст., більшість німецьких, а також і російських криміналістів стали вживати термін «*thatbestand*» (*corpus delicti*) у загальному розумінні – склад злочину – як поняття, що включає в себе як зовнішню (об'єктивну), так і внутрішню (суб'єктивну) сторони злочину. У процесі еволюційного розвитку «склад злочину» втратив свою вузькопроцесуальну приналежність і трансформувався в суто кримінально-правове поняття матеріального права.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК «підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить у собі склад злочину, передбаченого цим Кодексом» [2]. У цій нормі відбито найважливіше значення складу злочину для законності й обґрунтованості кримінальної відповідальності: тільки сукупність усіх передбачених законом ознак складу (і жодні

інші обставини) може бути підставою кримінальної відповідальності. Таким чином, склад злочину є єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності: встановлення його ознак у конкретному суспільно небезпечному діянні особи означає, що є все необхідне для кримінальної відповідальності.

Розглядаючи склад злочину як категорію науки кримінального права з точки зору системно-структурного аналізу, науковці виділяють «загальне поняття складу злочину як наукову логіко-юридичну абстракцію вищого рівня, елементами якої виступають об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона і суб'єкт злочину, і на цій основі розглядають поняття конкретних складів злочинів (склади крадіжки, грабежу, зґвалтування, вбивства тощо), що виступають у кожному конкретному випадку підставою кримінальної відповідальності за вчинене особою суспільно небезпечне діяння. Загальне поняття складу співвідносно з конкретними складами злочинів як загальне й окреме і при цьому виступає як найважливіший наукознавчий засіб (інструмент) пізнання конкретних складів. Такий методологічний підхід цілком обґрунтований, оскільки дає можливість поглиблено вивчити склад кожного конкретного злочину і більш повно встановити його суттєві ознаки і значення в кримінально-правовому регулюванні. При цьому конкретний склад, базуючись на вказаному загальному понятті, перетворюється в науковому дослідженні в досить повне й органічно цілісне поняття про злочин відповідного виду (типу), описаний у законі [44, с. 105].

Сучасні й наступні наукові дослідження цілком природно дають підставу для розширення наших уявлень про склад злочину і дозволяють розглядати даний кримінально-правовий феномен із точки зору його логіко-гносеологічної та юридичної природи як юридичну конструкцію, що являє собою систему об'єктивних і суб'єктивних ознак, закріплених у диспозиції кримінально-правової норми, що описується у відповідній статті Особливої частини, а також в окремих статтях Загальної частини КК України, і визначають у своїй сукупності конкретне суспільно небезпечне діяння як злочин.

Вітчизняна наука кримінального права при визначенні змісту поняття склад злочину віддала перевагу системно-структурному методу пізнання суспільно небезпечного явища дійсності, визнаному кримінальним законом злочином. На відміну від розуміння складу діяння в Німеччині, українські, російські, як і більшість науковців інших країн колишнього СРСР, визначають склад злочину як сукупність чотирьох елементів – об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони, та ознак, їм притаманним. Разом із тим прихильники нормативістського погляду зазначають, що ознаки складу злочину містяться в законі про кримінальну відповідальність, вони немов би “розсіпані” у Кримінальному кодексі [15, с. 84].

На відміну від такого погляду, певна частина науковців бачать у складі структуру злочину, його систематизовану суспільну небезпечність. Грунтуючись на такому підході, В.О. Навроцький зазначає, що склад злочину це юридична конструкція, що вироблена теорією кримінального права [55, с. 255]. Ще більш категоричний у намаганні дистанціювати склад злочину від кримінального закону В.П. Малахов. На його думку, склад злочину – це теоретична конструкція, наукова абстракція, якої не знає кримінальний закон і котру майже кожний автор розуміє і тлумачить по-своєму [13, с. 255].

Безумовно, склад злочину – досить складне нормативно-правове утворення, що знаходить юридичне закріплення насамперед у нормах кримінального закону. Але це не умовна категорія, не фікція (те, чого реально не існує, але визнається як дійсне (істинне), як стверджують деякі вчені, котрі ігнорують без достатніх підстав склад і які намагаються без необхідної наукової аргументації довести його непереконливість [44, с. 110].

М.І. Бажанов визначає склад злочину як сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне. З цього визначення випливає, що визнання того чи іншого суспільно небезпечного діяння злочином є виключним правом законодавця, тобто Верховної Ради України. Тут саме реалізовано принцип: «Немає злочину без вказівки на те в

кримінальному законі». З іншого боку, у чинному законодавстві міститься вичерпний перелік тих суспільно небезпечних діянь, що у даний момент визначені як злочинні. Отже, для того, щоб будь-яке суспільно небезпечне діяння, що трапляється в реальному житті, набуло статусу злочину, необхідно, щоб діяння цього виду були визначені законодавцем як злочинні. Тільки за такі суспільно небезпечні діяння особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності і їй може бути призначене кримінальне покарання. Відступ від цієї вимоги може привести на практиці до серйозних порушень законності й обмеженню прав громадян [29, с. 165].

У свою чергу, О.М. Бандурка зазначає, що склад злочину (легальний) – це система ознак, встановлена за допомогою КК, яка характеризує суспільну небезпечність окремого виду діянь та визначає його як протиправний. Інакше кажучи, легальний склад злочину це поняття виду злочинів, що базується на положеннях кримінального законодавства і положеннях теорії кримінального права, і описує не лише суспільно небезпечне діяння чи його наслідки, але визначає і об'єкт злочину, його суб'єкта, суб'єктивні ознаки, тобто усі ознаки необхідні для характеристики суспільної небезпечності [28, с. 178].

Можливо запропонувати розглядати склад злочину взагалі, а службового зокрема з двох сторін:

1. Як систему ознак суспільно-небезпечного діяння, закріплених у законі. У цьому випадку в цілому можна використовувати визначення складу злочину як прямо або побічно встановленої кримінальним законом системи об'єктивних і суб'єктивних ознак, яка необхідна і достатня для оцінки поведінки індивіда як злочину.

2. Як сукупність юридично значущих ознак злочинного діяння, що характеризують конкретний злочин, на підставі аналізу яких і проводиться кваліфікація злочину, призначення та індивідуалізація покарання [30, с. 88].

У найзагальнішому вигляді конструювання складів злочинів зводиться до наступного. Злочин, будучи різновидом людської поведінки, може бути охарактеризовано з двох аспектів: з точки зору зовнішніх проявів і

внутрішнього змісту. Із зовнішнього боку – це вчинок, що виробляє зміни в навколишній дійсності, з внутрішнього – він освітлений розумом і волею людини, яка скоїла діяння під впливом певних мотивів заради поставлених цілей.

У складі злочину розрізняють ознаки, що характеризують його зовнішню і внутрішню сторони. Злочин як реальне явище дійсності з зовнішнього і внутрішнього боків володіє значною кількістю ознак, але вони не всі відображені у складі злочину. Конструюючи той чи інший склад злочину, законодавець називає тільки ті ознаки, які властиві всім діянням даного виду і характеризує їх як суспільно небезпечні, а інші, несуттєві ознаки діянь, ігнорує [26, с. 104].

Отже, склад злочину постає однією з найважливіших і найзмістовніших категорій у кримінальному праві України, за допомогою якого здійснюється нормативне позначення конкретного злочину, опис відповідних елементів й ознак, а також реалізація провідних завдань, без яких неможливе існування галузі кримінального законодавства та доктрини кримінального права. Вітчизняна наука кримінального права при визначенні змісту поняття «склад злочину» віддала перевагу системно-структурному методу пізнання суспільно небезпечного явища дійсності, визнаному кримінальним законом злочином.

Склад злочину є сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне. Він також виступає як система ознак, встановлена за допомогою кримінального закону, яка характеризує суспільну небезпечність окремого виду діянь та визначає його як протиправний.

1.2 Система службових злочинів та аналіз складів злочинів

Правове підґрунтя відповідальності за службові злочини міститься в Основному законі України. Так, відповідно до ст. 19 Конституції України, органи державної влади та місцевого самоврядування, їх посадові особи

зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1]. Ці конституційні приписи поширюються на всіх без винятку службових осіб, незалежно від того, чи є вони представниками законодавчої, виконавчої або судової гілок влади, виконують свої службові функції в державному апараті, органах місцевого самоврядування чи в громадських об'єднаннях, здійснюють службову діяльність в юридичних особах публічного чи приватного права. Не має також значення службове становище особи, відомча чи галузева приналежність підприємства, організації, установи, сфера їх діяльності, організаційно-правова форма і форма власності, на підставі яких вони створені та функціонують.

Традиційним у вітчизняному кримінальному праві є уявлення про те, що у нормах розділу XVII Особливої частини КК України встановлено відповідальність за ті злочини в сфері службової діяльності, що можуть бути вчинені в будь-якій ділянці діяльності апарату управління в зв'язку з виконанням службових обов'язків або шляхом використання службових повноважень, всупереч інтересам служби (так звані, загальні службові злочини). Усталеним також є твердження, що до загальних службових злочинів відносяться лише зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, халатність. Всі інші є спеціальними їх видами, в тому числі злочини, передбачені статтями розділу XVII Особливої частини КК України.

З точки зору КК України, службові злочини можливо розподілити на дві групи:

1) ті, які передбачені окремим Розділом XVII Особливої частини КК України (ст. 364–370);

2) спеціальні (до прикладу, ст. 132, 137, ч. 2 ст. 159, ч. 2 ст. 162, ст. 173, ч. 2 ст. 191, 210, 238, 271, 284, 351, ч. 1 ст. 358, 371–375, 425), вчинення яких також зумовлене службовим становищем суб'єкта або пов'язано з наданням публічних послуг, але їх основним безпосереднім об'єктом є інші суспільні відносини – життя та здоров'я, воля та гідність особи, її виборчі, трудові, інші

громадянські права та свободи, власність, господарська діяльність, громадська безпека та громадський порядок, авторитет органів влади та місцевого самоврядування, інтереси правосуддя та порядок несення військової служби тощо [50, с. 391].

На думку Г.М. Анісімова, загальними службовими злочинами є лише зловживання владою або службовим становищем (ст. 364), зловживання повноваженнями службової особи юридичної особи приватного права (ст. 364-1) та халатність (ст. 367). При цьому, норми, передбачені статтями 364 та 364-1 КК України, є загальними, універсальними щодо будь-яких інших спеціальних норм КК України, що передбачають відповідальність за протиправне використання наданих повноважень, службового становища відповідно в сфері публічного та приватного права.

Кримінально-правові норми, що визначають ознаки загальних складів службових злочинів, передбачені статтями 364 і 364-1 КК, регулюють родову групу явищ, що охоплюють в узагальненому вигляді зловживання владою або службовим становищем та зловживання повноваженнями службової особи юридичної особи приватного права з боку службових осіб, ознаки яких визначені як в частинах 3 і 4 ст. 18 КК України, так і в п. 1 примітки до ст. 364 КК України, а так само в диспозиції ст. 364-1 КК України відповідно. Це співвідноситься як два родових поняття, що дозволяє визначити зміст загального поняття «службове зловживання» для поглибленого, узагальненого вивчення його об'єктивних і суб'єктивних ознак.

У свою чергу, з практичної точки зору, це дозволяє виокремити найсуттєвіші їх ознаки, що в процесі кваліфікації зумовлюють висновки про наявність чи відсутність підстави притягнення до кримінальної відповідальності, конкуренції загальної та спеціальної норми, наявність або відсутність ідеальної сукупності злочинів тощо [6, с. 263].

Спеціальними ж нормами щодо службових зловживань (ст. 364 або ст. 364-1 КК України) постають, зокрема, діяння, що передбачені в інших розділах КК України (злочини проти основ національної безпеки України,

виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина, проти власності, у сфері господарської діяльності та ін.). Суб'єктами цих злочинів є службові особи. Зазначені діяння, у разі вчинення їх службовими особами шляхом використання наданих повноважень, завжди посягають (крім основного безпосереднього об'єкта, притаманного кожному із зазначених злочинів) на відносини, що забезпечують належну діяльність апарату управління суб'єктів публічного або приватного права та мають усі основні ознаки службових, зокрема, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364) чи зловживання повноваженнями службової особи юридичної особи приватного права (ст. 364-1), співвідносячись з ними (з точки зору обсягу правового регулювання) як вид і рід. При такому виді конкуренції кримінально-правових норм має застосовуватися та з них, яка найповніше охоплює всі фактичні ознаки вчиненого діяння.

Таким чином, при кваліфікації таких злочинів застосовувати ст. 364 або ст. 364-1 КК України немає потреби, а достатньо вказати на ч. 2 ст. 110, ч. 3 ст. 157, ч. 2 ст. 189, ч. 2 ст. 191, ч. 2 ст. 308 КК України та ін., що за об'єктивними й суб'єктивними ознаками охоплюють усе вчинене службовою особою шляхом використання свого службового становища всупереч інтересам служби. До цих злочинів належить застосовувати положення ч. 3 ст. 18 КК України, в якій дається загальне (універсальне) визначення поняття службової особи як спеціального суб'єкта злочину [6, с. 264].

У науці також сформована детальна класифікація службових злочинів за різними критеріями. Так, О.В. Пчеліна пропонує наступну класифікацію злочинів у сфері службової діяльності:

- 1) за сферою виникнення відносин, на які посягають злочинні діяння: злочини в публічній сфері службової діяльності та злочини в приватній сфері службової діяльності;
- 2) залежно від галузі людської (суспільної) діяльності: пов'язані з реалізацією функцій нагляду та контролю; охороною та захистом прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина; соціальним забезпеченням;

наданням житлово-комунальних послуг; наданням освітніх послуг; наданням медичних послуг і послуг оздоровлення та відпочинку; наданням транспортних послуг; наданням послуг зв'язку; видачою дозволів, ліцензій і патентів; господарюванням та інші;

3) за суб'єктом, на інтереси якого посягають злочини: такі, що вчиняються щодо держави, юридичної особи незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, фізичної особи;

4) залежно від різновиду служби: у сфері державної службової діяльності; у сфері службової діяльності в державних і муніципальних закладах; у сфері службової діяльності в органах громадських і релігійних організацій; у сфері службової діяльності в приватних організаціях;

5) за формою вини: умисні та необережні;

6) за предметом посягання: спрямовані на заволодіння цінностями (грошовими коштами, іншими матеріальними цінностями, майном), отримання права на майно чи послуги, виконання у власних чи інтересах третіх осіб дій правового характеру тощо;

7) за метою злочинної діяльності: спрямовані на збагачення, кар'єрний ріст (задоволення власних амбіцій), уникнення відповідальності тощо;

8) за суб'єктами вчинення злочинів: службовими особами (представником влади, особою, що виконує організаційно-розпорядчі та/чи адміністративно-господарські функції); матеріально-відповідальними особами; особами, які не є службовими, але самовільно присвоїли владні повноваження або звання службової особи;

9) за способом реалізації злочинного наміру: шляхом документальної фальсифікації; підкупу; розкрадання майна; зловживання владою чи службовим становищем; невиконання чи неналежного виконання своїх функцій; відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом; перешкоджання здійсненню правосуддя тощо [48, с. 270].

У 2017 році в структурі зареєстрованих злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг,

найбільшу питому вагу становлять злочини, передбачені ст. 366 КК України (46 % усіх злочинів цього виду). На другому місці – злочин, передбачений ст. 364 КК України (16,5 % усіх злочинів цього виду). На третьому місці злочин, передбачений у ст. 367 КК України (11,3 % усіх злочинів цього виду). Приблизно однакова питома вага припадає на злочини, передбачені ст. 368 та 365 КК України (відповідно 9,7 % і 8,5 % усіх злочинів цього виду). Питома вага злочинів, передбачених ст. 364-1 (2,9 %), 369 (2,5 %) КК України, становить приблизно по 3 % усіх видів цього злочину. Найменшу питому вагу становлять злочини, передбачені у ст. 369-2, 368-3, 365-2, 365-1, 368-2, 370 КК України (менше 1 % усіх злочинів цього виду) [45, с. 140].

При аналізі складів службових злочинів більш детально зупинимось на одну з найбільш поширених із них, а саме зловживанні владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).

Зловживання владою або службовим становищем визначається законодавцем у рамках КК України (ст. 364) як умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб [2].

Слід вказати, що таке широке формулювання злочину, передбаченого в диспозиції ст. 364 КК України, дозволяє кваліфікувати як за цією статтею широкий спектр антисупільних діянь у сфері службової діяльності. Найпоширенішими формами злочинного службового зловживання, а також діяннями, пов'язаними з ним, постають: шахрайство (16 %); незаконне отримання матеріальних та інших послуг, пільг і переваг за рахунок підприємства (15 %); ухилення від оподаткування (14 %); відчуження майна і майнових прав, що перебувають у податковій заставі (11 %); надання нерухомості в користування без оформлення та оплати (9 %); приховування злочинів працівниками, які мають їм протидіяти (9 %) тощо [46, с. 158].

На сьогодні ж усталеним є розуміння родового об'єкту службових злочинів як суспільні відносини, що забезпечують нормальну, тобто таку, зміст і порядок здійснення якої визначені законодавством, діяльність державного апарату, апарату управління органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, інших юридичних осіб як публічного, так й приватного права, а також суспільні відносини, що забезпечують здійснення регламентованої законодавством професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [62, с. 276].

В свою чергу, особливістю володіє саме безпосередній об'єкт злочину, передбаченого ст. 364 КК України, який і відрізняє дане діяння від інших злочинних посягань в рамках Розділу XVII Особливої частини КК України. Безпосередній об'єкт зловживання владою або службовим становищем можна визначати як суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність, здійснювану в окремих ланках апарату управління органів державного влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, юридичних осіб публічного права, а також їх авторитет. Додатковими факультативними об'єктами зловживання владою або службовим становищем можуть бути здоров'я, гідність особи, її права та свободи, власність та інші блага. Перелік таких благ може бути розширений та залежить від специфіки злочинного діяння [5, с. 116].

В свою чергу, об'єктивна сторона зловживання владою або службовим становищем передбачає наступні ознаки: 1) діяння (дія чи бездіяльність), яке обумовлене службовим становищем особи та полягає в використанні цього становища всупереч інтересам служби; 2) суспільно-небезпечні наслідки в вигляді істотної шкоди або тяжких наслідків; 3) причинний зв'язок між указаним діянням та його наслідками [63, с. 33].

На думку Д.Г. Михайленка, суспільно небезпечне діяння як ознака об'єктивної сторони злочинів у сфері службової діяльності характеризується наступними особливостями: а) нерозривно пов'язане зі службовим становищем особи; якщо дана ознака відсутня, то злочин не може бути визнано службовим;

б) термін «службове становище» потрібно тлумачити широко у випадках зловживання владою чи службовим становищем й одержання хабаря, включаючи в нього випадки використання службовою особою впливу чи авторитету своєї посади; щодо всіх інших злочинів у сфері службової діяльності можливе лише вузьке його тлумачення; в) обов'язкове порушення відомчих нормативних актів, що регулюють повноваження службових осіб характерне лише для перевищення влади чи службових повноважень і для службової недбалості; в інших випадках такі нормативні акти можуть і не порушуватися [38, с. 102].

Варто вказати, що службове зловживання є лише таке діяння суб'єкта, яке обумовлене його службовим становищем і вчинене всупереч інтересам служби. Причому, такими ознаками діяння характеризується не лише тоді, коли воно вчиняється суб'єктом в межах своєї компетенції, тобто було пов'язано з використанням власних повноважень, а й у випадках, коли винний виходить за межі цих повноважень, використовуючи авторитет своєї посади, її значущість, впливовість та ті можливості, яких набуває завдяки займаній посаді чи здійснюваній службовій діяльності. У той же час склад службового зловживання відсутній, коли суб'єкт, домагаючись бажаного для себе рішення, використовує для цього не своє службове становище, а особисті зв'язки, дружні чи родинні стосунки з іншими, в тому числі й службовими, особами тощо [62, с. 280].

Головною особливістю діяння в службових злочинах є те, що вони тісно та нерозривно пов'язані з службовим становищем (положенням) винної службової особи. Це означає, що службова особа скоює злочин лише завдяки своєму службовому положенню. Якщо ж службовець скоїть злочин поза зв'язком з своїм службовим становищем, то в його діянні буде лише загально кримінальний, але не службовий злочин.

Склад зловживання владою або службовим становищем матеріальний, а тому передбачає, що злочин вважається закінченим з моменту настання хоча б одного з суспільно-небезпечних наслідків, які визначені диспозицією ст. 364

КК України. Звідси, отже, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем постають суспільно-небезпечні наслідки, а саме істотна шкода (ч. 1 ст. 364 КК України) та тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 364 КК України). Вказані наслідки визначаються законодавцем (примітка до ст. 364 КК України) в шкоді, що співвідноситься з розміром неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Якщо мова йде про істотну шкоду, то така шкода в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в свою чергу, тяжкі наслідки – в 250 і більше разів [2].

Істотна шкода при зловживанні владою або службовим становищем можуть бути виражена в: 1) наслідках лише матеріального (майнового) характеру; 2) наслідках лише нематеріального (немайнового) характеру; 3) поєднати в собі наслідки як матеріального, так і нематеріального характеру.

В свою чергу, шкода матеріального (майнового) характеру може бути: А) реальною, тобто передбачати зменшення наявних фондів; Б) упущеною чи втраченою вигодою, тобто передбачати неодержані доходи; В) сукупністю реальної шкоди та упущеної вигоди.

Що ж стосується нематеріальної шкоди в рамках суспільно-небезпечних наслідків, то переважно дане поняття є оціночним, вирішується в кожному окремому випадку судом. При його вирішенні враховуються ступінь негативного впливу протиправного діяння на нормальну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських об'єднань, підприємств, організацій, установ, які належать до юридичних осіб публічного або приватного права, характер завданої нематеріальної шкоди, кількість потерпілих фізичних чи юридичних осіб, розмір моральної, організаційної шкоди тощо.

Суб'єкт зловживання владою або службовим становищем спеціальний – службова особа. Перелік суб'єктів злочину, передбаченого ст. 364 КК України, визначається в примітці до даної статті. Остання охоплює значний перелік осіб, які можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення

даного суспільно-небезпечного діяння. Завдяки такому широкому законодавчому переліку суб'єктів зловживання владою або службовим становищем, можливо здійснювати їх класифікацію. Перш за все, можливо вести мову про національний (до прикладу, представники влади чи місцевого самоврядування), зарубіжний (посадові особи іноземних держав, іноземні третейські судді тощо) та міжнародний (судді міжнародних судів, посадові особи міжнародних організацій тощо) рівні становища службових осіб.

Основним критерієм класифікації службових осіб, виходячи з приміток до ст. 364 КК України, є функціональна спрямованість їх діяльності, яка також реалізовується на трьох рівнях:

I. національний: А) службові особи органів державної влади, службові особи органів місцевого самоврядування, службові особи державних та комунальних підприємств, установ й організацій; Б) службові особи, які виконують організаційно-розпорядчі функції та ті, що виконують адміністративно-господарські функції; В) службові особи, які здійснюють свої повноваження на постійній основі, тимчасово або за спеціальним призначенням;

II. зарубіжний: А) посадові особи іноземних держав, що обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, а також інші особи, що здійснюють функції держави для іноземного державного органу або іноземного державного підприємства; Б) іноземні особи, уповноважені вирішувати спори в іноземних державах: іноземні третейські судді, інші особи, що вирішують спори в порядку, альтернативному судовому;

III. міжнародний: А) посадові особи міжнародних організацій (їх працівники чи інші особи, уповноважені діяти від імені таких організацій) та члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна; Б) посадові особи та судді міжнародних судів.

Таким чином, особа визнається службовою незалежно від того чи: а) виконує відповідні функції постійно або тимчасово; б) призначається на посаду або обирається; в) одержує за виконання службових обов'язків певну

винагороду або здійснює їх на громадських засадах. Якщо службові функції виконуються за спеціальним повноваженням (дорученням), то вони мають бути покладені на особу правомочним органом (чи уповноваженою службовою особою) і в установленому законом порядку [63, с. 45].

З точки зору суб'єктивної сторони, зловживання владою або службовим становищем учиняється в формі прямого чи непрямого умислу. В науці кримінального права прямим умислом називають таке психічне ставлення до діяння і його наслідків, при якому особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. В свою чергу, непрямий умисел є такий умисел, при якому особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання.

Диспозиція ч. 1 ст. 364 КК України чітко визначає мету суспільно-небезпечного діяння – одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи [2]. Завдяки цьому, можливо відзначити, що мета постає обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем. Така мета свідчить, що при вчиненні злочину винний керується корисливими мотивами, бо неправомірна вигода має майновий характер, вартість якої завжди може бути виражена в грошовій формі. При цьому наявність мети одержати неправомірну вигоду не виключає і такого психічного ставлення винного до зазначених у ст. 364 КК України наслідків, яке полягає не тільки в прямому, а й в непрямому умислі, бо навіть прагнучі досягти такої мети, суб'єкт може не тільки бажати, а й свідомо припускати настання цих наслідків, ставлячись до їх спричинення або байдуже, або безпідставно розраховуючи на їх відвернення [62, с. 290].

Розуміння поняття неправомірної вигоди як мети зловживання владою або службовим становищем визначене в примітці до ст. 364-1 КК України: грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які

пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав [2]. Отже, наведене визначення містить не тільки перелік «предметів» неправомірної вигоди (будь-які вигоди (як майнові, так і немайнові)), але й ознаку дій щодо відчуження чи набуття такої вигоди (такі дії мають бути вчинені без законних на те підстав) [37, с. 392].

Неправомірна вигода є майновою у випадках, коли винна особа задовольняє свої корисливі потреби чи має можливість їх задовольнити саме з моменту одержання такої вигоди і безпосередньо саме від її предмета. Інші блага, які можуть принести майнову вигоду у подальшому, а не в момент їх отримання (надання вигідної роботи, видача фіктивного диплому тощо), не є майновою неправомірною вигодою. При цьому послуга є майновою, якщо вона надається по заниженій ціні (тобто по ціні, яка є нижчою за мінімальну ринкову) або безоплатно, але підлягає оплаті. Такі послуги звільняють винну особу від розтрат у момент їх надання і цим приносять їй майнову вигоду. За інших випадків неправомірна вигода є немайновою. До неправомірної вигоди завжди належать цінності (блага), операції з якими регулюються правом. Тому не можна до неправомірної вигоди відносити моральні цінності (блага), які не врегульовані правом. Не є такою вигодою, наприклад, відновлення або налагодження дружніх стосунків, вступ у статевий зв'язок, позитивні відгуки про особу в певному оточенні тощо.

Отже, службовий злочин є суспільно небезпечне винне діяння, що вчиняється службовою особою з використанням їх повноважень і становища всупереч інтересам служби, а також можливостей, які випливають зі службового становища, а також особою, що самовільно присвоїла владні повноваження або звання службової особи, які в результаті підривають авторитет, порушують встановлений порядок функціонування та нормальну діяльність органів державного апарату, апарату місцевого самоврядування й інших юридичних осіб незалежно від форми власності.

Службові злочини класифікують за різними критеріями: за сферою виникнення відносин, на які посягають злочинні діяння, за галуззю людської

(суспільної) діяльності, за суб'єктом, на інтереси якого посягають злочини, за різновидом служби, за формою вини, за предметом посягання, за метою злочинної діяльності, за суб'єктами вчинення злочинів, за способом реалізації злочинного наміру. З точки зору кримінального закону, службові злочини розподіляються на ті, що безпосередньо передбачені окремим Розділом XVII Особливої частини Кримінального кодексу, а також ті, що за умови використання влади чи службового становища можуть бути віднесені до службових.

Ми визначили, що основним безпосереднім об'єктом зловживання владою або службовим становищем постають суспільні відносини, що регулюють нормальну діяльність та авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій. Безпосередня шкода наноситься інтересам служби, всупереч яких і діє винна особа. В свою чергу, об'єктивна сторона зловживання владою або службовим становищем містить три основні ознаки: діяння в формі дії чи бездіяльності, що полягає в використанні особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби; суспільно-небезпечні наслідки в вигляді істотної шкоди та тяжких наслідків; причинного зв'язку між діянням та наслідками.

Ми також виділили три рівні суб'єктів даного злочину: національний (охоплює службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних та комунальних підприємств, установ й організацій, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, на постійній основі, тимчасово або за спеціальним призначенням); зарубіжний (охоплює посадових осіб іноземних держав, іноземні особи, уповноважених вирішувати спори в іноземних державах) та міжнародний (охоплює посадових осіб міжнародних організацій, а також посадових осіб та суддів міжнародних судів). В свою чергу, з точки зору суб'єктивної сторони, зловживання владою або службовим становищем вчиняється з умисною (прямий чи непрямий) формою вини та передбачає

обов'язкову мету вчинення діяння – одержання неправомірної вигоди.

Мотивація в цілому не впливає на кваліфікацію злочину.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Корупційність злочинів у сфері службової діяльності як основний параметр їх кримінологічної характеристики

В основі кримінологічної характеристики злочинів у сфері службової діяльності лежить їх корупційна складова, адже переважно службові злочини постають злочинами корупційними.

Варто вказати, що в світовому Індексі сприйняття корупції (CPI) від Transparency International за 2017 рік, Україна отримала лише 30 балів зі 100 можливих та посіла 130-е місце із 180 держав. Щонайменше, такі позиції нашої держави в світі повинні змусити державу та суспільство призадуматись, провести аналіз та зробити можливі висновки з ситуації, що склалась.

Термін «корупція» походить від латинського «corruptio», що тлумачиться як «підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб». Корумпованість (лат. corrumpere) означає підкуповування кого-небудь грошима або іншими матеріальними благами. У римському праві визначення «corrumpere» трактувалося як ушкоджувати, ламати, руйнувати, підкуповувати та означало протиправні дії в судовій практиці, зокрема перешкоджання нормальному ходові судового процесу або процесу управління справами суспільства [25, с. 73].

Корупція в Кодексі поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку, затвердженого за результатами проведення Генеральною Асамблеєю ООН міжрегіонального семінару з проблем корупції, була визначена як зловживання службовим становищем для досягнення особистої або групової вигоди, а також незаконне отримання державними службовцями вигоди в зв'язку зі службовим становищем [64, с. 391].

Сутність корупції полягає в тому, що вона має: соціальну зумовленість; свою «ціну», що платить суспільство за її існування; негативний вплив на всі

сфери суспільного життя; транснаціональний характер; економічні, політичні, правові, психологічні й моральні аспекти; здатність постійно пристосовуватися до нових реалій життя [25, с. 76].

Однією з найважливіших та водночас найнебезпечніших ознак корупції є її латентний характер, адже сторони одержують взаємну вигоду від протиправного діяння. В зв'язку з цим, дуже складно виявити та боротися з даним явищем. Рівень латентності корупційної злочинності в Україні в цілому складає 90-99 %, а тому переважно винні в корупційних діяннях особи залишаються безкарними, продовжуючи злочинну діяльність. При цьому чим вищий рівень політичного впливу, тим більш посиленним є рівень латентності корупційної злочинності.

Окрім цього, особливістю корупції в нашій державі є наявність домінуючих чинників не тільки матеріально-економічного характеру, але й ідеологічного, морального, а також загальної та правової культури. Перехід до ринкових відносин значною частиною громадян було сприйнято, як повну відмову не тільки від комуністичної ідеології, але й від ідеології взагалі. Цей вакуум і було заповнено вседозволеністю, свавіллям та іншими негативними проявами.

Для існування корупції необхідна не лише готовність службової особи отримувати зиск незаконним шляхом, але й готовність споживача послуг відповідного органу, підприємства, установи, організації запропонувати «взаємоприйнятний» варіант вирішення справи, обминаючи формальні процедури, а також неспроможність суспільства ефективно боротися з такими зловживаннями. На сьогодні існуючі формальні процедури залишаються заплутаними, складними і суперечливими, що погіршує можливість контролю і спокушає уникати формальних процедур як для розв'язання робочих проблем, так і заради особистого зиску [43, с. 406].

Корупція виникає і розвивається під впливом багатьох факторів, проте не всі з них можна назвати причинами корупції. Наприклад, досить часто до основних причин корупції відносять низький рівень матеріального

забезпечення державних службовців, однак суттєве підвищення матеріального забезпечення високопосадовців не завжди зумовлює зниження рівня корумпованості влади. Тому цей чинник, як і багато інших, слід вважати не причиною, а умовою корупції.

Законодавче визначення корупції міститься в ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції». Так, корупція визначена як використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [4].

Як слушно відзначає А.В. Савченко, таке визначення поняття корупції «переобтяжене» кримінально-правовими ознаками та не відбиває всього спектру сфер, на які може поширюватися це негативне явище. Зокрема, законодавче визначення переважно зосереджується тільки на одному предметі – неправомірній вигоді, не згадуючи про існування інших предметів корупційних правопорушень (злочинів), які визначені КК України, зокрема чужого майна, бюджетних коштів, що включаються до державного і місцевих бюджетів незалежно, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів; наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів; документів, штампів, печаток; активів, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами; військового майна тощо.

Окрім цього, надане в Законі «Про запобігання корупції» визначення поняття корупції зазначає лише про такі форми протиправних діянь, як «одержання», «прийняття», «прийняття обіцянки/пропозиції», «обіцянка /пропозиція» та «надання». Однак, у КК України відомі й деякі інші форми, що

можуть бути пов'язані к з «неправомірною вигодою» (наприклад, «прохання надати»), так і з іншими предметами (наприклад, «заволодіння», «нецільове використання» або «набуття») [56, с. 166].

Корупції притаманні низка характерних для неї ознак:

- 1) суспільний характер і спосіб прояву, що обумовлений певним станом суспільства на конкретному етапі його розвитку;
- 2) суб'єкти корупції є лише особи, що наділені владою або публічними повноваженнями;
- 3) має прояв у вигляді неправомірних, переважно корисливих дій при реалізації влади чи службових повноважень;
- 4) тісна пов'язаність з організованою злочинністю;
- 5) за своєю структурою охоплює кримінальні злочини, адміністративні правопорушення та цивільно-правові делікти;
- 6) суспільна небезпечність, що передбачає передусім негативний вплив на охоронювані законом цінності у сфері державної влади [62, с. 287].

Слід відзначити, що, на відміну від службових злочинів, які чітко визначені законодавцем у рамках КК України (Розділ XVII Особливої частини), структурно корупційні злочини не виділені в окрему групу. Більше того, відсутнє законодавче визначення поняття корупційного злочину, а наданий лише перелік таких злочинів у примітці до ст. 45 КК України. Умовно дана примітка розподіляє корупційні злочини на дві групи:

- 1) ті, що є корупційними за своєю сутністю (передбачені ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368 – 369-2 КК України);
- 2) ті, що визнаються корупційними за умови, якщо вони вчинені шляхом зловживання службовим становищем (передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 320, 357 та 410 КК України) [2].

У такий спосіб законодавець, формулюючи поняття корупційних злочинів, використав не традиційний спосіб визначення понять через рід і видову відмінність, вказуючи на ті ознаки, які мають бути притаманні всім діянням, що становлять вказану категорію, а спосіб перелічення всіх предметів

і явищ, до яких застосовне дане поняття. З огляду на це, встановлений в примітці до ст. 45 КК України перелік корупційних злочинів є вичерпним і поширювальному тлумаченню не підлягає.

М.І. Мельник вказує, що у вітчизняному кримінальному законодавстві не вживається такий термін, як «корупційний злочин», що дає підстави багатьом вченим та практикам висловлювати сумнів щодо юридичної обґрунтованості виділення такого виду злочинів, як корупційні, а іноді навіть стверджувати відсутність корупційних злочинів в Україні як таких, а значить, і корупційної злочинності як соціально-правового явища. За такої логіки, з урахуванням певних обставин організаційно-правового та процесуального характеру, складається досить парадоксальна ситуація: в Україні багато років функціонують спеціальні структурні підрозділи правоохоронних органів, до компетенції яких входить боротьба з кримінальними проявами корупційного характеру, існування корупційної злочинності фактично визнається на вищому політичному і законодавчому рівнях тощо, але багато вчених та практичних працівників правоохоронних органів не визнають існування корупційної злочинності [36, с. 129].

Однак, вчений все ж таки визначає, що виділення корупційних злочинів, як особливого виду злочинів, видається абсолютно допустимим і доцільним з огляду на наступне. Наявність зазначеної групи злочинів логічно впливає із чинного законодавства України. Вітчизняне законодавство вживає такі терміни, як «корупція», «корупційні діяння», «правопорушення, пов'язані з корупцією». Ці злочини виділяє те, що вони об'єднуються у відповідну групу не за формальним розташуванням у системі Особливої частини КК України, залежно від того, в якій главі містяться статті про їх відповідальність, а за цілим рядом спільних і обов'язкових для всіх їх ознак змістовного характеру: суб'єкта злочину; сфери вчинення; особливостей ознак об'єктивної; суб'єктивної сторони складу злочину [36, с. 131].

Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у рамках розділу XVII Особливої

частини КК України за ознакою корумпованості можна розділити на такі, що є завжди корупційними (безумовно корупційні); такі, що є завжди не корупційними, і змішані (умовно корупційні), вчинення яких не завжди супроводжується ознакою корупційності, в одних випадках вони мають корупційний характер, в інших – ні.

Зокрема, безумовно, корупційними є всі різновиди зловживання повноваженнями (ст. 364, 364-1, 365-2 КК України) та підкупів (ст. 368, 369, 368-3, 368-4 КК України), а також пов'язане з останніми зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), незаконне збагачення (ст. 368-2 КК), змішаними – перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України), службове підроблення (ст. 366 КК України) та протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3 КК України), завжди не корупційними – службова недбалість (ст. 367 КК України) і провокація підкупу (ст. 370 КК України). При цьому, декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК України) є злочином, пов'язаним з корупцією [37, с. 390].

У цілому, характерними ознаками корупційних злочинів постають:

- 1) їх вчинення завжди пов'язано з використанням особою влади, службового становища чи можливостей, які з такого службового становища випливають;
- 2) не просто використання службового становища, а зловживання таким становищем; при цьому зловживанням є таке діяння, що: може вчинятися шляхом як дії, так і бездіяльності; полягає у використанні особою влади чи своїх службових повноважень; суперечить інтересам служби; таким чином, корупційним є лише такий злочин, в якому вчинене діяння суперечить інтересам службової діяльності особи;
- 3) виключно умисне психічне ставлення до вчинюваного діяння; при цьому ставлення до наслідків може бути й необережним;
- 4) у своїй більшості пов'язані з одержанням чи даванням (у тому числі, з пропозицією і обіцянкою таких дій) неправомірної вигоди;

5) у переважній більшості їх суб'єктом є службові особи як публічного, так і приватного права, та особи, які надають публічні послуги [63, с. 42].

Сферою вчинення корупційних злочинів слід вважати сферу публічних послуг, в які здійснюють свої повноваження не лише органи державної влади та місцевого самоврядування, а й службові особи юридичних осіб приватного права – підприємств, установ, організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб та запитів громадян, юридичних осіб та організацій [18, с. 36].

Отже, в основі кримінологічної характеристики службової злочинності лежить її корупційний характер. За своєю природою службова злочинність має латентний та триваючий характер, характеризується складністю в проведенні розслідування. Серед причин службової злочинності виділяють економічні, політико-правові, соціально-психологічні, організаційні. Ключовими серед факторів, які спричиняють поширення злочинів у сфері службової діяльності в Україні, слід назвати: нестабільну економічну та політичну ситуацію в державі, низьку правосвідомість службовців і населення, відсутність належної системи караності за вчинені злочини та ефективної діяльності правоохоронних органів у цій сфері, низьку ефективність судової влади.

2.2 Кримінологічні аспекти службових злочинів та питання їх запобігання

Переважно службові злочини вчиняються особами, яким виповнилось за 30 років. Це працівники, які мають безпосередній доступ до майна чи до співробітників, що здійснюють контроль за їх діяльністю. Більшість з винних осіб володіють високим освітнім рівнем, що пояснюється:

- а) характер корупційних злочинів потребує певного рівня розвитку, освіти й рівня мислення;
- б) характер злочинів вимагає особливої підготовки й професійних знань;

в) показники про освіту формалізовані й далеко не завжди відображають рівень фактичної підготовленості та соціальної зрілості особистості, а факт завершення освіти й пов'язані з цим соціальні очікування не завжди правильно співвідносяться з фактичним рівнем підготовки, такі особи нерідко мають тенденцію до завищеної самооцінки [35, с. 68].

З морально-психологічної точки зору, винні в корупційних діяннях особи переважно комунікабельні люди, легко встановлюють соціальні контакти, контролюють власну поведінку, їм не притаманні імпульсивність, агресивність, емоційна нестабільність. В основі ж мотивації знаходиться гіпертрофоване прагнення до задоволення матеріальних потреб, брак духовного розвитку, схильність до ризику, байдужість до інтересів інших людей, заздрисність, амбіційність, користолюбство, кар'єризм, здирство й зажерливість, культ грошей і матеріальних цінностей, жадоба накопичення й влади.

Враховуючи мотиваційну складову осіб та характер діянь, що вчиняють службові злочини, О.В. Пчеліна виділила три типи таких злочинців:

1) службовці (корупціонери, розкрадачі, недбалі особи) – переважно мають корисливу спрямованість та прагнуть збагатитися; корупціонери використовують своє становище як засіб заробітку, завдяки чому вчиняють за певну винагороду дії на користь третіх осіб; розкрадачі мають доступ до майна та цінностей, які використовують в своїх особистих цілях; недбалі особи – це непрофесійні (через їх зневажливе ставлення до служби, самовпевненість) службовці;

2) самозванці – завдяки тому, що ці особи обізнані з порядком несення служби, обсягом повноважень службової особи, вони переслідують корисливі інтереси, а присвоєні владні повноваження чи службове становище використовують для полегшення досягнення своїх цілей;

3) компенсатори (винагороджувачі) – даний тип злочинців, з метою отримання певних послуг, переваг чи пільг готові винагороджувати службових осіб; при цьому винагорода може отримуватись як за законні, так і незаконні блага, добровільно чи в зв'язку з вимаганням неправомірної вигоди [49, с. 151].

В науковій літературі виділяють значну кількість причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів у сфері службової діяльності (економічні, політико-правові, соціально-психологічні, організаційні). Серед них зокрема: відсутність стабільного стану економічного розвитку в Україні; виникнення майнової поляризації населення; відсутність ефективних інструментів захисту інтересів підприємців від свавілля службових осіб; декларативність та формальність цінностей у суспільстві; нестабільність демократичних політичних традицій; колізійність законодавства України; імунітет окремих категорій службових та посадових осіб; низький рівень правосвідомості населення; правовий нігілізм частини службових осіб та почуття безкарності; низький рівень діяльності правоохоронних органів; бюрократизація управлінського апарату, непрозорий характер кадрової політики та інші [68, с. 216].

Корупційна поведінка здебільшого полягає у поступовому відхиленні такої особи від норм, установлених нормативно-правовими актами. Йдеться про зміну мотивації діяльності, ціннісних орієнтацій, поступового перетворення законослухняної особи на корупціонера. Займаючи певну посаду, така особа вважає за можливе неправомірно використати надані їй владні повноваження у власних інтересах чи інтересах інших осіб [58, с. 144].

Серед злочинців, які вчиняють зловживання владою або службовим становищем, В.О. Мартиненко виділив наступні категорії: службовці державних підприємств, установ чи організацій; посадові особи комерційних підприємств та організацій; представники виконавчої влади всіх рівнів; службові особи, які наділені владними повноваженнями (мілітаризовані державні службовці).

Звідси, в кримінологічному дослідженні зазначених осіб доцільно визначати такі напрями діяльності працівників правоохоронних органів:

- 1) установлення соціального статусу, особливостей посади, сфери професійної діяльності та професійних інтересів винної особи;

2) вивчення поведінки службовця, що характеризує його на роботі й у побуті, способу життя та кола знайомств. Орієнтиром можуть слугувати такі ознаки, як матеріальне становище родини підозрюваного, наявність дорогих предметів і речей;

3) з'ясування особливостей професійної діяльності, кола прав та обов'язків, установлення специфічних «можливостей» особи у зв'язку з перебуванням на відповідній посаді;

4) дослідження особистих характеристик злочинця (вік, стать, освіта, наявність нагород, звань, учених ступенів, характеристика з боку оточення) [33, с. 106].

З точки зору кримінології, можливо виділяти декілька рівнів запобігання службовій злочинності:

1) загальносоціальне запобігання: покращення матеріального рівня життя службових осіб, підвищення їхньої заробітної плати до рівня, який би відповідав належному рівні їх забезпечення в суспільстві; тут також можливо вказати заходи держави щодо підвищення престижності й відповідального сприйняття державної служби;

2) спеціально кримінологічне запобігання: відвідування службовими особами колоній, призначених для державних службовців та працівників правоохоронних органів, які вчинили кримінальні правопорушення; профілактика захисту в вигляді додаткового контролю за рішеннями службових осіб з боку громадських організацій, які здійснюють боротьбу з корупцією; відвернення злочинів, яке найдоцільніше здійснювати у вигляді переконання щодо необхідності відмовитися від незаконного використання владних повноважень у власних чи інших приватних інтересах;

3) індивідуальне запобігання – переважно передбачає різноманітні форми переконання: встановлення керівництва над службовою особою, яка вже якимось чином себе дискредитувала, з боку більш старшого та досвідченого керівника; стимулювання участі службових осіб у громадській діяльності;

прослуховування курсу лекцій групами службових осіб щодо запобігання проявам корупції та відповідальності за неї;

4) віктимологічне запобігання: розповсюдження серед населення брошур та буклетів на тематику, яка стосується вчинення службових злочинів; навчальні курси серед молодих спеціалістів та студентів щодо порядку вчинення ними дій у разі виявлення та протидії проявам зловживання службовим становищем [58, с. 144].

Основу державної політики у сфері протидії корупції становлять напрями впливу на передумови корупції: звуження меж державного регулювання, економічних і соціальних процесів; розроблення та запровадження механізму залучення трудових колективів до контролю за додержанням антикорупційного законодавства, здійсненням заходів щодо запобігання корупційним діям та до їх громадського обговорення; удосконалення системи оподаткування, зменшення податкового тиску на підприємців та інших фізичних осіб, спрощення порядку стягнення податків, розширення сфери застосування фіксованих платежів; виявлення та заборона будь-яких монопольних проявів, сприяння природній конкуренції тощо [66, с. 174].

Досить слушно в науковій літературі відзначають про доцільність розроблення та ухвалення Антикорупційного кодексу України як базового нормативно-правового акту, в якому слід:

- запровадити правові засади переходу від ідеології боротьби з корупційними проявами до зосередження зусиль щодо запобігання та протидії корупції, усунення чинників, що її породжують;
- визначити правові межі діяльності громадян, юридичних осіб, органів державної влади в сфері боротьби з корупцією;
- встановити відповідно до міжнародних стандартів чітке правове визначення корупції (передусім як кримінально караного правопорушення) та суб'єктів корупції, перелік корупційних діянь;
- закріпити поділ корупційних діянь на види за ступенем суспільної небезпеки: кримінальні, адміністративні, дисциплінарні, цивільно-правові;

- встановити вимоги щодо боротьби з корупцією не тільки в державному секторі, а й у сфері приватно-правових відносин;
- визначити головні засади координації діяльності державних органів у сфері боротьби з корупцією та покладення цих функцій на Кабінет Міністрів України;
- визначити правові механізми усунення наслідків корупційних правопорушень.

На думку І.О. Ревак, основними заходами протидії корупції та здійснення антикорупційного контролю є:

- 1) спостереження за поведінкою, службовими контактами державних службовців тощо;
- 2) періодичне вивчення документів щодо діяльності державного службовця за певний період;
- 3) визначення кола посадових осіб та громадян, з якими державний службовець з корисливих мотивів контактує в процесі роботи, встановлення осіб, з якими такі контакти здійснюються систематично;
- 4) проведення співбесід із державним службовцем, його керівником та іншими працівниками органу виконавчої влади з певного кола питань;
- 5) проведення планових перевірок діяльності державного службовця, оцінка законності та обґрунтованості його дій;
- 6) аналіз даних оперативного, статистичного та інших видів обліку;
- 7) моніторинг конкретних управлінських процедур, прийняття рішень, у зв'язку з якими найчастіше вчиняються корупційні правопорушення, поведінки посадових осіб, які відіграють певну роль у прийнятті таких рішень [27, с. 145].

Основними формами здійснення антикорупційного контролю є:

- 1) постійне інформування про виявлені одним з органів причини та умови корупції в цій сфері;
- 2) проведення спільних перевірок стану дотримання законодавства щодо протидії корупції в цій сфері;

3) розробка спільних правових та організаційних заходів щодо протидії корупції в цій сфері;

4) передача правоохоронним органам матеріалів про конкретні факти вчинення корупційних правопорушень для притягнення винних до встановленої законом відповідальності.

Паралельно з запобіжними заходами в самій сфері державної служби необхідно застосовувати загальнодержавний підхід до унеможливлення виникнення корупційних правопорушень, впроваджуючи у практику інституціональної політики такі стратегічні пріоритети, як:

1) подолання монополізму в соціально-економічній сфері із застосуванням нормативно-правового регулювання усіх рівнів – від законодавчого до місцевого;

2) запровадження механізмів аналітики економічного підґрунтя розрахунків бюджету за замовлені послуги;

3) забезпечення реальної поінформованості населення з питань економічних перетворень і реалізації бюджетної політики [27, с. 148].

Основними напрямками діяльності щодо усунення причин та умов, що сприяють вчиненню корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, є:

– постійний аналіз стану дотримання антикорупційного законодавства в органі державної влади, визначення управлінських процедур, під час яких найчастіше вчиняються корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, розробка додаткових спеціальних заходів запобігання корупції;

– розробка пропозицій стосовно проведення антикорупційних організаційних заходів у кадровій політиці (систематичні перевірки, своєчасна ротація кадрів тощо);

– систематичний нагляд за поведінкою державних службовців, виявлення фактів учинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією, та вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності винних осіб;

– створення каналів отримання від громадян, підприємств, установ та організацій інформації про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією, вчинені посадовими особами органу державної влади, місцевого самоврядування;

– проведення спеціальних занять із державними службовцями, спрямованих на формування знань, морально-психологічних установок щодо неприпустимості вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних із корупцією;

– висвітлення в засобах масової інформації виявлених фактів корупційних діянь в органах державної влади і управління, місцевого самоврядування з метою налагодження співробітництва з населенням щодо отримання інформації з цих питань.

Отже, за своїм «портретом» службові злочини вчиняються переважно особами, що досягли 30 років, мають вищу освіту, є комунікабельними й легко встановлюють соціальні контакти, мають доступ до ресурсів та майна, а також корисливу мотивацію. Типами таких злочинців постають: службовці (корупціонери, розкрадачі, недбалі особи), самозванці та компенсатори (винагороджувачі).

В сфері запобігання службовій злочинності виділяють загальносоціальне, спеціально кримінологічне, індивідуальне та віктимологічне види такого запобігання. При цьому боротьба зі службовою злочинністю повинна відбуватися як на рівні законодавства, так і діяльності правоохоронних органів та суду щодо її попередження та протидії.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ

3.1 Кримінально-процесуальне законодавче регулювання проваджень з розслідування службових злочинів

У кримінально-процесуальному праві фундаментальним поняттям постає кримінальне провадження, яке здійснюється щодо певної події, яка мала місце об'єктивно, та яка потребує вжиття необхідних заходів для розслідування й кваліфікації.

Будь-яке кримінальне провадження розпочинається з моменту внесення відомостей про відповідний злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань. За виняткових обставин законодавець надає можливість слідчому час (24 години) з моменту отримання і до моменту внесення певних відомостей до такого реєстру. У межах цього часу можливо зібрати додаткову інформацію, необхідну для правильного визначення виду злочину, і не допустити знищення доказової інформації. У цей час оперативні працівники проводять також комплекс оперативно-розшукових заходів. Такі заходи, отже, можуть проводитися до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Вони постають важливими засобами боротьби зі злочинністю, засобами виявлення, розкриття та розслідування злочинів, зокрема у сфері службової діяльності [47, с. 168].

Кримінально-процесуальний закон передбачає обов'язок слідчого негайно в письмовій формі повідомити керівника органу прокуратури про початок, підставу та інші відомості про розпочате досудове розслідування.

Досить складною є передбачена положеннями Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) система підслідності службових злочинів. За загальним правилом розслідування службових злочинів належить до компетенції Національного антикорупційного бюро України за наступних умов:

1) злочин вчинено:

Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Головою Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Головою Фонду державного майна України, його першим заступником та заступником, членом Центральної виборчої комісії, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником, Постійним Представником Президента України в АРК, його першим заступником та заступником, радником або помічником Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

державним службовцем, посада якого належить до категорії «А»;

депутатом Верховної Ради АРК, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якої віднесено до першої та другої категорій посад;

суддею, суддею Конституційного Суду України, присяжним (під час виконання ним обов'язків у суді), Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої ради правосуддя, Головою, заступником Голови, членом, інспектором Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;

прокурорами органів прокуратури [3];

особою вищого начальницького складу державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, вищого складу Національної поліції, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно

спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище;

військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

керівником суб'єкта великого підприємництва, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 %;

2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 %);

3) злочин, передбачений ст. 369, ч. 1 ст. 369-2 КК України, вчинено щодо службової особи, визначеної у ч. 4 статті 18 КК України або в п. 1 цієї частини (мова йде про посадових і службових осіб з іноземним чи міжнародним статусом) [3].

В свою чергу, якщо підрозділом внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України буде встановлено вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 354, 364-370 КК України, службовими особами Національного антикорупційного бюро України (крім Директора Національного антикорупційного бюро України, його першого заступника та заступника), такі злочини розслідуються детективами зазначеного підрозділу.

Однак службові злочини також підслідні й іншим слідчим органам. Перш за все, мова йде про слідчих органів державного бюро розслідувань, крім випадків, коли розслідування таких суспільно небезпечних діянь віднесено до Національного антикорупційного бюро України.

Службові злочини (ст.ст. 364, 365, 366, 367 КК України) також можуть розслідуватись слідчими органів безпеки за умови, що під час розслідування злочинів, які передбачені ст.ст. 328, 329, 422 КК України, будуть встановлені також і службові злочини, вчинені особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із злочинами, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування. Окрім цього, розслідування службових злочинів (ст. 366 КК України) може здійснюватися слідчими податкових органів за умови, що під час розслідування злочинів у сфері оподаткування буде виявлений вказаний службовий злочин, що вчинений особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо вони пов'язані із злочинами, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування [3].

Строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань до дня повідомлення особі про підозру становить відповідно до ст. 219 КПК України становить 12 місяців у кримінальному провадженні про злочини невеликої чи середньої тяжкості та 18 місяців – щодо злочинів тяжких або особливо тяжких. В свою чергу, досудове розслідування повинне бути закінчено протягом 2 місяців з дня повідомлення особи про підозру у вчиненні злочину. Такий строк може бути продовжено, але не більш ніж до 6 (щодо злочинів невеликої чи середньої тяжкості) чи 12 (щодо злочинів тяжких або особливо тяжких) місяців відповідно.

Основний масив того, що охоплює собою досудове розслідування згідно з положеннями КПК України, становить проведення слідчих (розшукових) дій. Вони в цілому являють собою основний засіб формування доказів у кримінальному процесі. Згідно зі ст. 223 КПК України слідчими (розшуковими) є дії, спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [3]. Такі дії мають пізнавальний характер та розшукову спрямованість, сутність якої полягає у намаганні процесуальної особи розшукати й належним чином зафіксувати у

відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження.

Згідно зі ст. 93 КПК, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових дій) та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених Кодексом [3].

Сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій. Ініціювання стороною захисту, потерпілим проведення слідчих (розшукових) дій здійснюється шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань [24, с. 280].

Отримання (збирання) доказів як функція слідчих дій є комплексним поняттям і складається із системи дій, спрямованих на виявлення, фіксацію і збереження доказів та їх процесуальних джерел.

Сутність процесу збирання доказів полягає у виконанні пошукових операцій, у відповідності з їх кримінально-процесуальною регламентацією, які спрямовані на виявлення слідів злочину, речових доказів тощо, що здійснюється на основі складної розумової діяльності з метою встановлення місць можливого знаходження доказів чи визначення кола осіб, у показаннях яких вони можуть міститися.

Слідчі (розшукові) дії своєю метою мають не тільки отримання (збирання) доказів, а й перевірку вже отриманих, що полягає в детальному дослідженні зібраних доказів та їх процесуальних джерел з точки зору їх придатності (належності, достовірності й допустимості) для встановлення

обставин, що мають значення для кримінального провадження, отриманні нових для підтвердження або спростування раніше зібраних доказів.

Проводять такі дії з урахуванням характеру об'єктів – носіїв інформації, природи сигналів, які передають таку інформацію, способів її відображення (вербальний, не вербальний), структури і властивостей відображеного об'єкта. Виходячи з цього, передбачений КПК перелік слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій не є випадковим і довільно підібраним. Кожна така процесуальна дія фактично є специфічним поєднанням методів пізнання, має суворо визначений предмет застосування і може розв'язати багато які, але не всі без винятку пізнавальні завдання. Кожна слідча (розшукова) дія формує певний за формою і змістом доказ, джерелом якого виступає протокол з додатками до нього, а для забезпечення завдань доказування у кримінальному провадженні в цілому потрібно здійснити комплекс слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів [65].

У криміналістиці визначаються три основні етапи проведення слідчої дії:

- 1) підготування до проведення (підготовчий);
- 2) проведення слідчої дії (робочий);
- 3) фіксація ходу і результатів (заклучний). Надалі слідчий оцінює отримані результати, їхні значимість і місце у системі доказової інформації.

На стадії підготування з'ясовують і формулюють завдання слідчої дії, вирішують питання, пов'язані з моментом її проведення, колом учасників, використанням техніко-криміналістичних методів і засобів, межами використання оперативних можливостей, допомоги спеціалістів і громадськості. Однією з обов'язкових умов цієї стадії є мисленнева побудова динамічної моделі всього ходу майбутньої слідчої дії. Така модель дозволяє передбачити різні ситуації і своєчасно продумати варіанти розвитку слідчої дії та можливий вплив на неї різних факторів. Повнота такої моделі та кількість її варіантів напряму залежить від обсягу інформації про подію злочину та про особи учасників слідчої дії.

На стадії проведення слідчої дії реалізується намічений план і вирішуються ті завдання, що їх поставив перед собою слідчий. Під час проведення будь-якої слідчої дії має бути дотримано низки загальних правил: перед початком провадження слідчої дії слідчий повинен роз'яснити учасникам їхні права та обов'язки, порядок їх реалізації; під час проведення слідчої дії особа, яка її проводить, зобов'язана беззаперечно дотримуватися передбаченої законом процедури, забезпечувати захист прав і свобод людини, поважати її честь і гідність; забороняються будь-які дії, що принижують честь і гідність особи, не передбачені законом засоби примусового характеру; про провадження будь-якої слідчої дії має бути складений протокол, у якому докладно фіксується все, що відбувалося, відображаються процес і результати слідчої дії; під час слідчої дії мають бути вжиті заходи щодо нерозголошення таємниці слідства [56, с. 13].

Тактика фіксації ходу і результатів слідчої дії покликана максимально повно і правильно відобразити зміст слідчої дії та досягнутих результатів. Тактичні прийоми фіксації скеровано на вибір чи створення таких умов, що забезпечують максимально ефективно застосування відповідних техніко-криміналістичних засобів і методів фіксації доказової інформації в установлених законом формах.

Всі слідчі дії розподіляють законодавчо на дві великі групи: традиційні (огляд, допит, пред'явлення для впізнання, обшук, слідчий експеримент, освідування, отримання зразків для експертного дослідження, провадження експертизи) та негласні (аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з електронних інформаційних систем тощо).

В свою чергу, система негласних слідчих (розшукових) дій, у свою чергу, складається з двох блоків. До першого блоку входять слідчі дії, які пов'язані з втручанням у приватне спілкування: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд та виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем. До другого блоку належать інші негласні слідчі (розшукові) дії: 1)

обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; 2) установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу; 3) спостереження за особою, місцем або річчю; 4) аудіо-, відеоконтроль місця; 5) контроль за вчиненням злочину; 6) виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; 7) негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження.

Послідовність та кількість слідчих (розшукових) дій, що будуть проведені у кримінальному провадженні, залежатиме від конкретних обставин провадження, внутрішнього переконання слідчого чи прокурора, заявлених стороною захисту клопотань [42, с. 91]. Підставами для проведення слідчої (розшукової) дії згідно з ч. 2 ст. 223 КПК є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети.

У науці кримінального процесу більшість авторів поділяє підстави проведення слідчих (розшукових) дій на фактичні й правові. Правові підстави визначаються через такі два критерії: наявність у посадової особи чи державного органу повноважень на проведення відповідної слідчої (розшукової) дії в конкретній ситуації та дотримання встановленого порядку прийняття рішення про проведення слідчої (розшукової) дії. Першочергове значення в структурі правових підстав слідчих (розшукових) дій належить саме повноваженням відповідних суб'єктів. У свою чергу, фактичними підставами проведення слідчих (розшукових) дій виступає сукупність даних, які обумовлюють необхідність і можливість проведення певної слідчої (розшукової) дії в конкретних умовах з огляду на досягнення її мети. При цьому слід додати, що рішення про проведення слідчої (розшукової) дії в кожному конкретному випадку має бути належним чином процесуально оформленим [21, с. 113].

Законне й обґрунтоване проведення слідчої (розшукової) дії в окремих випадках неможливе без попереднього винесення та належного процесуального оформлення рішення уповноваженої посадової особи. У передбачених КПК України випадках процесуальний документ, у якому оформлене рішення про

проведення слідчої (розшукової) дії, виступає необхідною, хоч і формальною, підставою її проведення.

Отже, на рівні кримінального процесуального законодавчого регулювання розслідування злочинів у сфері службової діяльності полягає в діяльності уповноважених слідчих органів щодо збору фактичних даних, проведення слідчих (розшукових) дій, висловлення підозри, формулювання обвинувачення тощо. Розпочинається процес розслідування з унесення відомостей до державного реєстру досудових розслідувань й завершується направленням справи до суду щодо певного службового (-их) злочину (-ів). Строк проведення такого розслідування залежить від тяжкості вчиненого злочину. Службові злочини в цілому підслідні слідчим Національного антикорупційного бюро України, однак також можуть розслідуватися за певних випадків слідчими державного бюро розслідувань, органів безпеки та податковими органами.

В основі проведення розслідування в сфері службової злочинності лежить проведення низки слідчих (розшукових) дій, спрямоване на отримання доказової бази за фактами вчинення злочинів. Такі слідчі дії можуть бути традиційними та негласними. Кожна слідча дія умовно охоплює собою три етапи: підготування до проведення (підготовчий); проведення слідчої дії (робочий); фіксація ходу і результатів проведення (заклучний).

3.2 Криміналістичні аспекти розслідування службових злочинів

На відміну від кримінально-процесуальної регламентації ходу розслідування службових злочинів, що має в цілому теоретичний і алгоритмовий характер, криміналістика надає можливість більш практично (з точки зору методики та тактики) підійти до розслідування даних злочинів.

В методиці розслідування злочинів у сфері службової діяльності виділяють три основні етапи такого розслідування:

1 етап – збір і перевірка первинної інформації про злочин; основним тактичним завданням тут є встановлення наявності достатніх підстав уважати діяння кримінальним правопорушенням; дане завдання розподіляється на більш дрібні, а саме визначення ознак складу конкретного злочину, встановлення можливих очевидців події, затримання винного «по гарячих слідах» тощо.

2 етап – початковий – вирішує завдання, спрямовані не лише на встановлення особи злочинця, але й на збір достатньої доказової бази про причетність цієї особи до злочину (низки злочинів), про її злочинні зв'язки, встановлення обсягу її повноважень тощо; на цьому етапі розслідування основними тактичними завданнями постають:

- А) встановлення часу, місця й обстановки злочину;
- Б) виявлення, фіксація й установлення слідів злочину та інших речових доказів;
- В) встановлення, розшук і затримання винного;
- Г) встановлення розмірів заподіяної шкоди та пошук викраденого майна;
- Д) встановлення можливих свідків;
- Е) збір достатньої доказової бази для оголошення особі підозри в учиненні кримінального правопорушення [51, с. 104].

3 етап – наступний – триває до завершення досудового розслідування, включаючи серед іншого й аналіз та оцінку зібраних доказів, прийнятих процесуальних рішень, повноти проведених заходів тощо; на даному етапі розслідування вирішуються наступні тактичні завдання, а саме:

- А) встановлення всіх можливих співучасників;
- Б) збір достатньої доказової бази для оголошення їм підозри в учиненні кримінального правопорушення;
- В) забезпечення відшкодування шкоди, що була заподіяна злочином;
- Г) встановлення й усунення криміногенних факторів;
- Д) встановлення обставин, які характеризують особу підозрюваного та інші [51, с. 105].

Розслідування службового злочину, як і будь-якого іншого злочину, розпочинається з аналізу наявної інформації задля з'ясування її обсягів і виділення ознак, притаманних конкретній категорії злочинів, що надасть змогу визначитись із видовою (груповою) належністю виявленої події. Після цього слідчий звертається до криміналістичної характеристики злочинів окремого виду злочинів, метою створення якої є розробка найбільш раціональних напрямів слідчого пошуку на основі виявлених взаємозв'язків між окремими криміналістично значимими елементами цього виду злочинів. Використовуючи відомості криміналістичної характеристики злочинів з урахуванням відсутньої та наявної інформації про подію злочину, слідчий висуває типові версії та планує розслідування злочину. При цьому обов'язково повинні враховуватися слідчі ситуації, що склалися, так як останні становлять модель обстановки розслідування, котра визначає характер необхідних дій слідчого на тому чи іншому етапі розслідування конкретного злочину. В подальшому слідчий визначає набір гласних і негласних слідчих (розшукових), оперативно-розшукових дій і організаційних заходів [47, с. 169].

Варто вказати, що слідчий повинен володіти знаннями про базові засади організації розслідування злочинів, окремі криміналістичні методики й особливості їх застосування в слідчій діяльності. Також робота слідчого потребує наявності в останнього вмінь і навиків оптимально діяти в найбільш несприятливих ситуаціях, за умов значного психічного та фізичного навантаження. Окрім цього, слідчий мусить дотримуватися певного алгоритму дій під час аналізу наявної інформації про злочин і планування його розслідування. Зокрема, потрібно пам'ятати, що типові дії, характерні для певної категорії злочинів, завжди утворюють і залишають характерні сліди на відповідних цьому виду злочинів об'єктах. Такий процес відбувається в повній відповідності діалектичному процесу відображення, притаманному будь-якій взаємодії. Результати цього процесу відображення існують об'єктивно, поза волею та свідомістю суб'єктів, котрі їх сприймають.

У науці визначається, що типовими слідчими діями під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності є:

огляд документів і зразків продукції, з якими працювала службова особа;
обшук за місцем роботи, проживання та в інших місцях перебування службової особи з метою виявлення та вилучення документів та предметів, які викривали протиправну діяльність службової особи;
допити підозрюваних та свідків.

Особливість розслідування службових злочинів полягає в тому, що переважно носіями доказової інформації постають документи. Як правило, слідчими вилучаються та в подальшому досліджуються наступні групи документів:

1) документи щодо економічної структури, фінансового контролю та організаційно-правового статусу підприємства (статути, протоколи загальних зборів та засідань органів управління, річні звіти аудиторів, матеріали перевірок банківських, податкових та інших органів, накази і розпорядження посадових осіб тощо);

2) документи в сфері провадження певного виду діяльності (ліцензії, патенти, договори тощо);

3) документи бухгалтерського, оперативного й статистичного обліку та звітності;

4) банківські та касові документи;

5) підроблені чи фальсиковані документи різного роду;

6) електронні копії письмових документів й інша електронна інформація тощо [9, с. 118].

Під час огляду документів у кримінальних провадженнях проти службових осіб встановлюються факти, що підтверджують неправильний чи незвичний порядок дій службових осіб. Також при проведенні огляду офіційних документів, які стосувалися діяльності підприємства, установи, організації, криміналістичний аналіз документів проводиться в такій послідовності:

- формальна оцінка реквізитів документа (відповідність документа встановленим зразкам);
- вивчення співвідношення найменування і змісту документа, мети його оформлення і відповідності чинним нормативно-правовим актам;
- порівняння документів, вилучених у суб'єкта підроблення, особи, якій призначався документ, і третіх осіб, що відображають одну або декілька операцій, пов'язаних між собою [8].

Ознаки підроблення документів поділяють на три групи:

- 1) ознаки способу виготовлення документів – притаманні технічним засобам, з допомогою яких документи чи їх окремі реквізити було виготовлено;
- 2) ознаки способу підроблення – свідчать про здійснення різного роду маніпуляцій із текстом та реквізитами документів, спрямовані на внесення змін до них; на документи чиниться механічна, хімічна чи інша дія;
- 3) ознаки внесення завідомо неправдивої інформації – передбачається невідповідність змісту інших документів, що не викликають сумніву чи протиріччя в змісті одного документу.

В свою чергу, під час проведення обшуків виявлялися і вилучалися: бланки документів – як чисті, так і напівформлені, перероблені, змінені, зі штампами, печатками тощо; прибутково-видаткові документи; залишки знищених документів; щоденники, записні книжки, записки з адресами і телефонами, рахунками; технічні засоби підробки документів (сканери, принтери, комп'ютери, печатки, штампи, речовини для травлення тексту тощо); грошові кошти, цінності, акції тощо; – викрадене майно та ін.

Важливе значення для здійснення ефективного розслідування службових злочинів полягає в умілому проведенні слідчим допиту підозрюваних і свідків. Зокрема, тактика допиту підозрюваного визначалася його процесуальним становищем, наявністю доказів по справі, відношенням підозрюваного до вчиненого злочину, а тактика допиту свідків – враховувала їх ставлення до події, що розслідується, й суб'єктів злочину [9, с. 119].

Враховуючи той факт, що вчинення службових злочинів передбачає активне використання службових владних повноважень та службового становища, будь-яке нормативне правило, що визначає статус службової особи, може бути використано зі злочинною метою. Окрім цього, переважно службовий злочин являє собою не одну, а цілу систему злочинних дій, які вчиняються протягом певного часу і пов'язані між собою. Таким чином, службові злочини здебільшого мають триваючий характер [53, с. 266].

Службові злочини за своїм способом охоплюють готування, безпосереднє вчинення і приховування. Так, підготовка до вчинення злочину службовою особою залежить від того, яке суспільно небезпечне діяння має намір скоїти особа. Підготовка до вчинення злочину може охоплювати собою: дослідження тих нормативно-правових актів та (або) установчих документів, що регламентують діяльність службової особи; обрання предмету посягання; учинення певних правочинів; підробку документації; консультування щодо можливостей і способів учинення злочину; налагоджування злочинних чи корумпованих зв'язків; планування способів реалізації суспільно небезпечного умислу та способів маскуванню; збір потрібної інформації та підбір необхідних знарядь та інші [40, с. 189].

В свою чергу, спосіб учинення службового злочину залежить від сфери відносин, на яку посягає суспільно небезпечне діяння, різновиду служби, в межах якої вчиняється злочин, масштабу злочинного діяння та інших критеріїв. В цілому в науковій літературі вказується на наступні способи вчинення службових злочинів: шляхом документальної фальсифікації; шляхом зловживання впливом чи службовим становищем; шляхом протиправного використання службовою особою можливостей, пов'язаних з її службовими повноваженнями; шляхом самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи; шляхом розкрадання майна (зокрема, неправомірного заволодіння або іншого нецільового використання майна посадовою особою чи неправомірного заволодіння майном у приватному секторі); шляхом заволодіння з допомогою обману майном із використанням авторитетності

займаної посади; шляхом підкупу; шляхом вимагання чи отримання неправомірної вигоди; шляхом невиконання чи неналежного виконання своїх функцій уповноваженими особами правоохоронних, контролюючих та інших органів тощо [40, с. 190].

Способи вчинення суспільно небезпечних діянь в сфері службової діяльності різняться залежно від конкретного виду службового злочину, що передбачений кримінальним законом. Так, до прикладу, зловживання владою або службовим становищем передбачає здійснення формально або ззовні законних дій службовою особою, однак усупереч інтересам служби: передача за заниженими цінами об'єктів державної чи комунальної власності без аукціону; здійснення особисто чи через підставних осіб підприємницької діяльності службовою особою; використання праці підлеглих у приватних цілях; розпорядження бюджетними коштами, матеріальними та іншими ресурсами в особистих корисливих цілях тощо.

В свою чергу, службова недбалість вчинюється шляхом: бездіяльності за реальної можливості виконати службові обов'язки, невжиття всіх необхідних заходів, які передбачені нормативно-правовими приписами, вчинення дій, які частково не входять в коло повноважень службової особи тощо [53, с. 266].

На відміну від зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень має менш завуальований характер, оскільки тут службова особа не має права здійснювати чи застосовувати свої повноваження через пряму юридичну заборону на такі дії. Способами вчинення перевищення влади або службових повноважень можуть бути: видання усних чи письмових розпоряджень, які перешкоджають громадянам і організаціям здійснювати їх законні права; втручання в діяльність організацій чи окремих посадових осіб; занесення недостовірних відомостей в державні реєстри; незаконне застосування насильства чи погроза його застосування, перш за все, в діяльності правоохоронних органів, але й у діяльності будь-яких службових осіб; службове підроблення, здійснене з

корисливих мотивів; незаконне застосування зброї або спеціальних засобів, тобто всупереч порядку, визначеному законодавством України тощо.

Поширеним видом службових злочинів є давання (отримання) хабара – неправомірної вигоди. В цьому сенсі можливими є дві основні форми вчинення цього суспільно небезпечного діяння: пряма та завуальована. Пряма форма передбачає отримання хабара службовою особою безпосередньо «з рук у руки», перерахуванням коштів на банківський рахунок, поштовим відправленням тощо. В свою чергу, завуальована форма може передбачати отримання подарунку на день народження, погашення боргу чи отримання кредиту, спадщини, виконання ремонтних робіт тощо.

Важливою стадією вчинення службового злочину є його приховування. Останнє може вчинятися шляхом: підроблення документів чи окремих їх реквізитів (підписів, дат тощо) або виготовлення нових, їх знищення; підготовки неправомірних управлінських рішень; використання посередників; знищення чи фальсифікації слідів злочину; організації неправдивого алібі; оформлення фіктивних договорів; оформлення предмета неправомірної вигоди як офіційної виплати, виграшу, благодійного внеску; примушування свідків і потерпілих до відмови від наданих показань або їх зміни на вигідні для злочинця; знищення документів чи предметів, що містять ознаки вчиненого службового злочину; переховування від органів розслідування злочину; відмови від давання показань, давання завідомо неправдивих показань; симуляції психічного розладу або іншого захворювання; впливу на уповноважену на здійснення розслідування особу з допомогою корумпованих зв'язків в органах влади й управління, в тому числі й у правоохоронних органах; підкупу слідчого; створення перешкод для проведення розслідування та іншими способами [40, с. 190].

Місцем вчинення службових злочинів переважно постають місця служби чи безпосереднього виконання службовою особою покладених на неї обов'язків чи здійснення повноважень. Це органи державної влади та місцевого самоврядування, державні та комунальні заклади, органи громадських і

релігійних організацій, приватні організації тощо. Йде мова здебільшого про робочий час (від 8 до 17 год.) або більш пізній час.

Значне місце в криміналістичній характеристиці злочинів займає вчення про сліди злочину. Останні за способом утворення поділяють на матеріальні та ідеальні. В сфері службової діяльності матеріальними слідами є, зокрема різного роду документи (рішення, розпорядження, накази незаконного характеру), засоби їх підроблення (печатки тощо), кошти, інше майно, транспортні засоби, сліди на електронних чи магнітних носіях тощо. В свою чергу, ідеальними є сліди, що залишаються в свідомості чи пам'яті суб'єкта, зокрема процедура прийняття, проходження і припинення служби, процедура документообігу, порядок укладання договорів тощо.

Слід відзначити, що за останні три роки Україна зробила значні кроки в напрямку протидії корупційній злочинності. Мова йде про формування двох правоохоронних структур, метою яких є саме виявлення та розслідування такого типу злочинності: Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Останні показують в цілому свою ефективність, адже все більше справ спрямовують до суду щодо високопосадовців, які вчинили корупційні злочини. Так, Звіт Національного антикорупційного бюро України за II півріччя 2018 року демонструє, що станом на кінець 2018 року в діяльності цього органу перебувало 635 проваджень та 176 справ було скеровано до суду. Збитки від злочинів, які розслідують детективи НАБУ, складають понад 220 млрд. грн. В свою чергу, понад 450 млн. грн. вже відшкодовано до бюджету. В II півріччі 2018 року понад 100 осіб було викрито на корупції [19].

Однак суттєвою проблемою повної ефективності діяльності антикорупційних правоохоронних органів України залишається відсутність або справедливого неупередженого суду, який би адекватно реагував на справи, спрямовані до нього слідчими НАБУ, або ж спеціалізованого антикорупційного суду. Міжнародна спільнота й наукове товариство наголошують саме на необхідності створення останнього, адже, за прикладом вже створених

незалежних антикорупційних органів має місце надія й на незалежному судовому органі, який повинен «ставити крапку» в розслідуваннях корупційних злочинів. Варто відзначити, що на сьогодні вже формується склад Вищого антикорупційного суду України та прийнято відповідний Закон, що регламентує його правовий статус.

Проблеми ж судів загальної юрисдикції, які розглядають справи НАБУ, полягають в наступному:

1) перезавантаженість судів, що перешкоджає їм оперативно розглядали подані справи, адже, окрім антикорупційних, суди розглядають велику кількість й інших справ; завдяки цьому більшість поданих НАБУ справ знаходяться на стадії підготовчого провадження, а засідання проводиться в середньому раз на два місяці; тому, отже, про ефективність складно вести мову;

2) відсутність в суддів відповідної та належної кваліфікації для можливості в повноті, об'єктивно та обґрунтовано оцінити фактичну та юридичну сторони поданих справ; часто судді приймають самовідводи, що також перешкоджає ефективному вирішенню справ і прийняттю рішень;

3) затягування судових процесів з боку адвокатів, які подають прохання про зачитування тексту обвинувального акту чи взагалі не з'являються на засідання суду, розуміючи при цьому обов'язковість їх участі в відповідній категорії справ [19].

Отже, в криміналістиці розрізняють три основні етапи розслідування службових злочинів: збір і перевірку первинної інформації про злочин; початковий для встановлення особи злочинця, збору достатньої доказової бази про її причетність до злочину; наступний для аналізу та оцінку зібраних доказів, прийняття процесуальних рішень тощо. Основними слідчими діями тут постають: огляд документів і зразків продукції, обшук за місцем роботи, проживання особи, а також допити підозрюваних та свідків. При цьому базовим засобом доказування постають саме документи різного роду (прийняті законно чи незаконно, підроблені та правильні тощо). За своїм способом службові злочини охоплюють стадії готування, безпосереднього вчинення і

приховування діянь. При цьому в силу тривалості службові злочини можуть довго готуватись, швидко вчинятись та легко приховуватись, що посилює складність їх розслідування. Способи вчинення службових злочинів різняться залежно від конкретного виду суспільно небезпечного діяння. Слідами при вчиненні службових злочинів є матеріальні (документи, майно, гроші тощо) та ідеальні (пам'ять про вчинені дії, процедури і порядки).

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті проведеного дослідження щодо розслідування злочинів у сфері службової діяльності автор прийшов до наступних висновків:

1) склад злочину постає однією з найважливіших і найзмістовніших категорій у кримінальному праві України, за допомогою якого здійснюється нормативне позначення конкретного злочину, опис відповідних елементів й ознак, а також реалізація провідних завдань, без яких неможливе існування галузі кримінального законодавства та доктрини кримінального права. Вітчизняна наука кримінального права при визначенні змісту поняття «склад злочину» віддала перевагу системно-структурному методу пізнання суспільно небезпечного явища дійсності, визнаному кримінальним законом злочином; склад злочину є сукупність встановлених у кримінальному законі юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), що визначають вчинене суспільно небезпечне діяння як злочинне. Він також виступає як система ознак, встановлена за допомогою кримінального закону, яка характеризує суспільну небезпечність окремого виду діянь та визначає його як протиправний;

2) службовий злочин є суспільно небезпечне винне діяння, що вчиняється службовою особою з використанням їх повноважень і становища всупереч інтересам служби, а також можливостей, які випливають зі службового становища, а також особою, що самовільно присвоїла владні повноваження або звання службової особи, які в результаті підривають авторитет, порушують встановлений порядок функціонування та нормальну діяльність органів державного апарату, апарату місцевого самоврядування й інших юридичних осіб незалежно від форми власності; службові злочини класифікують за різними критеріями: за сферою виникнення відносин, на які посягають злочинні діяння, за галуззю людської (суспільної) діяльності, за суб'єктом, на інтереси якого посягають злочини, за різновидом служби, за формою вини, за предметом посягання, за метою злочинної діяльності, за суб'єктами вчинення злочинів, за способом реалізації злочинного наміру. З точки зору кримінального закону,

службові злочини розподіляються на ті, що безпосередньо передбачені окремим Розділом XVII Особливої частини Кримінального кодексу, а також ті, що за умови використання влади чи службового становища можуть бути віднесені до службових; ми визначили, що основним безпосереднім об'єктом зловживання владою або службовим становищем постають суспільні відносини, що регулюють нормальну діяльність та авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій. Безпосередня шкода наноситься інтересам служби, всупереч яких і діє винна особа. В свою чергу, об'єктивна сторона зловживання владою або службовим становищем містить три основні ознаки: діяння в формі дії чи бездіяльності, що полягає в використанні особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби; суспільно-небезпечні наслідки в вигляді істотної шкоди та тяжких наслідків; причинного зв'язку між діянням та наслідками; ми також виділили три рівні суб'єктів даного злочину: національний (охоплює службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних та комунальних підприємств, установ й організацій, які виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, на постійній основі, тимчасово або за спеціальним призначенням); зарубіжний (охоплює посадових осіб іноземних держав, іноземні особи, уповноважених вирішувати спори в іноземних державах) та міжнародний (охоплює посадових осіб міжнародних організацій, а також посадових осіб та суддів міжнародних судів). В свою чергу, з точки зору суб'єктивної сторони, зловживання владою або службовим становищем вчиняється з умисною (прямий чи непрямий) формою вини та передбачає обов'язкову мету вчинення діяння – одержання неправомірної вигоди. Мотивація в цілому не впливає на кваліфікацію злочину;

3) в основі кримінологічної характеристики службової злочинності лежить її корупційний характер. За своєю природою службова злочинність має латентний та триваючий характер, характеризується складністю в проведенні розслідування. Серед причин службової злочинності виділяють економічні, політико-правові, соціально-психологічні, організаційні. Ключовими серед

факторів, які спричинюють поширення злочинів у сфері службової діяльності в Україні, слід назвати: нестабільну економічну та політичну ситуацію в державі, низьку правосвідомість службовців і населення, відсутність належної системи караності за вчинені злочини та ефективної діяльності правоохоронних органів у цій сфері, низьку ефективність судової влади; за своїм «портретом» службові злочини вчиняються переважно особами, що досягли 30 років, мають вищу освіту, є комунікабельними й легко встановлюють соціальні контакти, мають доступ до ресурсів та майна, а також корисливу мотивацію. Типами таких злочинців постають: службовці (корупціонери, розкрадачі, недбалі особи), самозванці та компенсатори (винагороджувачі); в сфері запобігання службовій злочинності виділяють загальносоціальне, спеціально кримінологічне, індивідуальне та віктимологічне види такого запобігання. При цьому боротьба зі службовою злочинністю повинна відбуватися як на рівні законодавства, так і діяльності правоохоронних органів та суду щодо її попередження та протидії;

4) на рівні кримінального процесуального законодавчого регулювання розслідування злочинів у сфері службової діяльності полягає в діяльності уповноважених слідчих органів щодо збору фактичних даних, проведення слідчих (розшукових) дій, висловлення підозри, формулювання обвинувачення тощо. Розпочинається процес розслідування з унесення відомостей до державного реєстру досудових розслідувань й завершується направленням справи до суду щодо певного службового (-их) злочину (-ів). Строк проведення такого розслідування залежить від тяжкості вчиненого злочину. Службові злочини в цілому підслідні слідчим Національного антикорупційного бюро України, однак також можуть розслідуватися за певних випадків слідчими державного бюро розслідувань, органів безпеки та податковими органами; в основі проведення розслідування в сфері службової злочинності лежить проведення низки слідчих (розшукових) дій, спрямоване на отримання доказової бази за фактами вчинення злочинів. Такі слідчі дії можуть бути традиційними та негласними. Кожна слідча дія умовно охоплює собою три

етапи: підготування до проведення (підготовчий); проведення слідчої дії (робочий); фіксація ходу і результатів проведення (заклучний);

5) в криміналістиці розрізняють три основні етапи розслідування службових злочинів: збір і перевірку первинної інформації про злочин; початковий для встановлення особи злочинця, збору достатньої доказової бази про її причетність до злочину; наступний для аналізу та оцінку зібраних доказів, прийняття процесуальних рішень тощо. Основними слідчими діями тут постають: огляд документів і зразків продукції, обшук за місцем роботи, проживання особи, а також допити підозрюваних та свідків. При цьому базовим засобом доказування постають саме документи різного роду (прийняті законно чи незаконно, підроблені та правильні тощо). За своїм способом службові злочини охоплюють стадії готування, безпосереднього вчинення і приховування діянь. При цьому в силу тривалості службові злочини можуть довго готуватись, швидко вчинятись та легко приховуватись, що посилює складність їх розслідування. Способи вчинення службових злочинів різняться залежно від конкретного виду суспільно небезпечного діяння. Слідами при вчиненні службових злочинів є матеріальні (документи, майно, гроші тощо) та ідеальні (пам'ять про вчинені дії, процедури і порядки).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України редакція від 21.02.2019 . № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України редакція від 18.10.2019 року. Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України редакція від 18.10.2019 року. Ст. 88.
4. Про запобігання корупції: Закон України редакція від 18.10.2019 року. Ст. 20.
5. Акулова Н.В. Загальна характеристика злочинів, передбачених Розділом XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2015. № 18. С. 115-117.
6. Анісімов Г.М. Особливості кваліфікації злочинів, що вчиняються шляхом зловживання службовим становищем. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 2. С. 250-268.
7. Антонян Ю.М. Личность корыстного преступника / Ю.М. Антонян, В.П. Голубев, Ю.Н. Кудряков. Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1989. 160 с.
8. Балонь А.Б. Особливості слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх повноважень. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_3
9. Балонь А.Б. Типова «слідова картина» злочинів, вчинених з використанням службовою особою своїх службових повноважень та її значення для їх розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2014. № 11. С. 117-119.
10. Биков К.Г. Зловживання владою або службовим становищем як спосіб вчинення корупційних злочинів та окремих склад злочину. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 2. С. 172-183.

11. Боднар В.Є. Кримінологічна характеристика злочинів у сфері службової діяльності працівників правоохоронних органів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 144-155.
12. Бондаренко Д.А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування): автореф. дис. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.09. Х., 2009. 18 с.
13. Борисов В.І. Склад злочину як правова модель. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 1. С. 254-256.
14. Бурбело Б.А. Основи методики розслідування злочинів, пов'язаних із корупцією. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2015. № 2. С. 233-239.
15. Варламова Ю.А. К вопросу о составе преступления. *Человек: преступление и наказание*. 2013. № 1. С. 84-85.
16. Волженкин Б.В. Служебные преступления. М.: Юристъ, 2000. 368 с.
17. Задорожний А.А. Злочини у сфері службової діяльності як об'єкт кримінологічного дослідження. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 3. С. 111-121.
18. Захарчук О.З. Нормативне закріплення корупційних злочинів за законодавством України та їх класифікація. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 33-38.
19. Звіт Національного антикорупційного бюро України за II півріччя 2018 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit.pdf>
20. Казанська Л.М. Криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних з корупцією. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. *Юриспруденція*. 2014. № 10-2. С. 169-172.
21. Карпушин С.Ю. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. С. 112-115.

22. Квициния А.К. Должностные преступления. М.: Российское право, 1992. 223 с.
23. Киричко В.М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Х.: Право, 2013. 424 с.
24. Кіпрач І.С. Визначення поняття слідчих (розшукових) дій. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 275-283.
25. Козленко В.Г. Юридична характеристика корупції як соціального явища. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2015. № 4-1. С. 72-79.
26. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник. К.: Атіка, 2002. 640 с.
27. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / кер. авт. кол. І.О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.
28. Кримінальне право України. (Загальна частина): Підручник / Кол. авт.: Бабенко А.М., Вапсва Ю.А., Грищук В.К. та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки. Х.: Вид-во ХНУВС, 2010. 407 с.
29. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
30. Лосев С.Г. Различие фактического и юридического составов преступления. *Академический вестник*. 2008. № 1. С. 85-90.
31. Макаров А.В. Преступность в бюджетной сфере : понятие, тенденции, предупреждение: дис. д-ра юрид. наук; спец.: 12.00.08. СПб., 2005. 399 с.
32. Максимович Р.Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України: монографія. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. 304 с.
33. Мартиненко В.О. Кримінологічна характеристика особи державного службовця, який зловживає владою або службовим становищем. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 99-110.
34. Мезенцева І.Є. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. Вип. 1. С. 106-113.

35. Мезенцева І.Є. Характеристика особистості корупційного злочинця. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2017. Вип. 47. С. 66-70.

36. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. К. : Юридична думка, 2004. 400 с.

37. Михайленко Д.Г. Загальні властивості злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : монографія. *Сучасне кримінальне право України: наукові нариси / за ред. Н.А. Мирошніченко, Є.Л. Стрельцова; передм. С.В. Ківалова*. Одеса: Юридична література, 2017. С. 378-400.

38. Михайленко Д.Г. Характеристика суспільно-небезпечного діяння як елемента об'єктивної сторони злочинів у сфері службової діяльності. *Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми* [Матеріали міжнар. наук. конф. (м. Донецьк, 17-18 листопада 2006 р.)]. Донецьк, 2006. С. 101-104.

39. Мишков Я.Є. Методика розслідування хабарництва: автореф. дис. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.09. Х., 2005. 16 с.

40. Мусієнко О.Л., Григоренко А.О. Особливості криміналістичної характеристики злочинів, вчинених службовими особами. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 3. С. 187-191.

41. Новаков О.С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності : дис. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.08. К., 2003. 210 с.

42. Осауленко О.А. Загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України. *Митна справа*. 2014. № 3. С. 89-93.

43. Пабат О.В. Фактори, що детермінують вчинення злочинів у сфері службової діяльності. *Форум права*. 2009. № 1. С. 404-408.

44. Панов М.І. Проблеми складу злочину та його функцій у теорії кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 103-125.

45. Політова А.С. Зловживання владою або службовим становищем: корупційний злочин чи злочин у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 2. С. 136-145.

46. Політова А.С. Корупційна злочинність в Україні: стан і тенденції. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2016. № 2. С. 152-162.

47. Пчеліна О.В. Етапізація процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 167-170.

48. Пчеліна О.В. Криміналістична класифікація злочинів у сфері службової діяльності. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2014. № 12. С. 267-271.

49. Пчеліна О.В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики злочинів у сфері службової діяльності. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 2. С. 145-156.

50. Пчеліна О.В. Поняття злочинів у сфері службової діяльності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2014. № 10-1. С. 86-89.

51. Пчеліна О.В. Проблеми адаптації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності до умов розслідування конкретного злочину вказаної категорії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки*. 2014. Вип. 6-1. С. 102-106.

52. Пчеліна О.В. Тактичні завдання розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 2. С. 155-158.

53. Ромців О.І. Особливості способів учинення посадових злочинів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2014. № 8. С. 264-267.
54. Ромців О.І. Проблеми виявлення злочинів у сфері службової діяльності в умовах протидії. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 813. С. 281-286.
55. Рябенко М.В. Кримінально-правова охорона професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: дис. канд. юр. наук; спец.: 12.00.08. К., 2016. 267 с.
56. Савченко А.В. Поняття «корупція» у контексті кримінального права. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції*: зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків, МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків: ХНУВС, 2017. С. 165-166.
57. Савченко А.В., Кривошевич О.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг: науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України; за ред. В.І. Шакуна. К.: Алерта, 2012. 160 с.
58. Салтиков С.М. Особливості кримінологічної характеристики особи злочинця у ст. 364 Кримінального кодексу України (зловживання владою або службовим становищем). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 142-145.
59. Слідча тактика: навчальний посібник / за ред. Є.В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 116 с.
60. Степанюк Р.Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України: монографія. Х.: НікаНова, 2012. 382 с.
61. Томчук І.О. Кримінологічна характеристика особи хабародавця. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 2. С. 236-241.
62. Тютюгін В.І., Гродецький Ю.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: загальна

характеристика. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1. С. 272-295.

63. Тютюгін В.І., Гродецький Ю.В., Гізимчук С.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : навч.-практ. посіб.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна. Х.: Право, 2014. 232 с.

64. Тютюгін В.І., Косінова К.С. Поняття та ознаки корупційних злочинів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1. С. 388-396.

65. Халупенко Д.М. Слідчі (розшукові) дії як пізнавальні засоби слідчого й прокурора за чинним КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2013_2_30.pdf

66. Хорошун О.В., Кулікова Д.Ю. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Європейському Союзі та запобігання їй. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 172–175.

67. Хряпінський П.В. Кримінальна правотворчість (теорія кваліфікації злочинів): Навчальний посібник. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2011. 302 с.

68. Чичиркіна С.П. Способи приховування злочинів у сфері службової діяльності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 151-158.

69. Чугуніков І.І. Поняття злочинів у сфері службової діяльності: історія питання та сучасний стан проблеми. *Актуальні проблеми політики*. 2008. Вип. 33. С. 76-83.

70. Шевченко О.В. Характеристика особи, яка вчиняє корупційні злочини. *Наше право*. 2011. № 2. С. 66-69.

71. Шмаль Л. Причини та умови злочинів у сфері службової діяльності і професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. Вип. 1. С. 212-218.

72. Шостко О. Кримінологічна характеристика корупційної злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 69-78.